

Af Nørre Grisbæk Bys Historie 1620—1700

Af M. A. Ebbesen.

Den gamle Selvejerslægt.

Efter de store Bondeoprør og især efter det sidste forud for Reformationens Indførelse, var det smaat med Selvejerbønder, saavel i Vestjylland som andre Steder. Hele Landsbyer var efter den saakaldte Grevens Fejde overgaaet i Statens Eje og afhændedes senere til Lensmænd og Herremænd. Enkelte Byer havde dog holdt sig fri, vel sagtens fordi man ikke kunde bevise deres Andel i Oprøret, eller de virkelig ikke havde deltaget i det. Til de sidstnævnte Landsbyer hørte Nørre Grisbæk i Gørding Herred. Saa sent som lige før Enevældens Indførelse 1660 havde endnu ingen Herremand faaet Lov at faa Indflydelse her, og netop paa den Tid havde en gammel Slægt hele Landsbyen i Eje.

Ordet Landsby er maaske dog for stor en Benævnelse for de to Halvgaarde, som dengang udgjorde Nørre Grisbæk, der oprindeligt kun bestod af en Helgaard. Men som det saa ofte var Tilfældet i gammel Tid, levede der flere Familier paa en Gaards Tilliggende. Det er helt interessant og giver et godt Indblik i Datidens Ejendomsforhold at betragte de for-

skellige Ejendomsoverdragelser i Tiden før og efter 1660.

Mandag d. 15. Juli 1622 skødede Niels Madsen i Molvad den halve Part af Grisbæk Bondegods til Jørgen Pedersen, Grisbæk, der i Forvejen ejede den anden Halvgaard. Det nævnes i Skødet, at Niels Madsen har købt den omhandlede Part af Anne Knuds i Helle, der var barnefødt i Grisbæk. Denne Handel blev Indledningen til en lang Række Transaktioner. Jørgen Pedersen fik ikke Lov at glæde sig over Købet i ret mange Aar. Hvornaar han døde, vides ikke med Bestemthed; men d. 10. Jan. 1631 var hans Enke Sidsel, blevet gift igen, idet hun den Dag tilskødede sin Mand, Eske Sefrensen (Sørensen) Fjerdeparten af Nørre Grisbæks Tilliggende, altsaa Halvdelen af den ene Halvgaard. Den anden Halvgaard tilhørte stadig Jørgen Pedersens Arvinger. I de kommende Aar købte Sidsel og Eske sig fri af disse Arvinger. Den 4. Juni 1649 erhvervede de saaledes den Part, som Søren Madsens Hustru i Jerne, Maren Jørgensdatter, skulde arve efter sin Fader Jørgen Pedersen og sin Broder Peder Jørgensen, og d. 31. Okt. 1653 købte de den Arvepart, som Grume Jørgensen i Tvile kunde tilkomme efter hans Fader, Jørgen Pedersen og sine to Brødre Peder Jørgensen og Christen Jørgensen, samt den Arvepart, der tilkom Maren Jørgensdatter efter sidstnævnte Broder.

Eske Sørensen og Sidsel havde nu hele Grisbæk i deres Besiddelse. Sidsel overlevede imidlertid ogsaa sin anden Mand, og i 1662 overdrager hun, der nu kaldes Sidsel sall. Eskes, den ene Halvgaard til sin Datter, Karen Eskesdatter. Datteren tilskødede samme Dag Halvdelen af denne Halvgaard til sin Mand, Jens Hansen af Grisbæk. Den Tilskødning var en

Formalitet, der udøvedes ved hvert Giftermaal af Hensyn til Arvingerne.

Et Par Aar før, d. 3. Sept. 1660 havde Sidsel tilskødet den anden Halvgaard til sin Søn, Jens Eskesen, der samtidig tilskødede Halvparten af den til sin »troloufuede Fæstemøe, Karen Eskesdatter«, Datter af Eske Thygesen i Vejrup. Der sad nu to Husfruer af samme Navn paa de to Gaarde.

Det ser ud til, at de mandlige Medlemmer af Jørgen Pedersens Slægt var lidet levedygtige. Selv blev han vel næppe ret gammel, og de to Sønner Peder og Christen Jørgensen døde begge som unge. Kun Sønnen Grume og Datteren Maren naaede at faa Fod under eget Bord. Eske Sørensen og Sidsel havde foruden den omtalte Datter, Karen Eskesdatter, fire Sønner, nemlig Jens Eskesen, Niels Eskesen, Peder Eskesen og Christen Eskesen.

Selvejretten gaar tabt.

Tiderne omkring 1660 var vanskelige at komme igennem. Mange frie Bønder, der ellers havde klaret enhver sit, kom i stor Gæld. Skatterne var høje og Indtægterne kun smaa. Det begyndte tilsyneladende ogsaa at gaa tilbage for Slægten i Grisbæk. Paa en eller anden Maade kom man omkring 1660 i et vist Afhængighedsforhold til Endrupholm, vel sagtens ved Optagelse af et Laan. I 1659 fik Jørgen Kraghs Enke oprettet et Pantebrev paa Bondegodset i Grisbæk. Dette Pantebrev fik kongelig Stadfæstelse og gik i Arv til Endrupholms forskellige Ejere, først Erik Kragh og senere til hans Enke, Vibeke Rosenkrantz. Da den usympatiske Provstiskriver Niels Nielsen i 1686 blev Ejer af Endrupholm, kom Pantebrevet ogsaa i hans Besiddelse, og nu var det forbi med Friheden. Alle

rede samme Aar stævnes Jens Hansen og Niels Nielsen af Grisbæk for Skads Herredsting for »som de indbilde dem deris paaboende Gaarde at skulle være Selfeyer Bøndergaarde og efter Lofuen ville tilholde sig fri for Hoveri«. Paa Gørding Herredsting, hvor under de retmæssigt hørte, dømte Herredsfogeden, Andreas Saabye, dem til at forrette Hoveri som alm. Fæstebønder; men de appellerede til Landsretten, og for en Gangs Skyld fik den snu Prokurator-Herremand, Niels Nielsen, sig en Næse, idet Viborg Landssting den 3. Nov. 1686 afsagde følgende Dom: »Saa og eftersom Jens Hansen og Niels Nielsen fremlægger adskillige gamle, saavelsom andre Skiøder og Breffue, hvoraf det ses, at Mand efter Mand her hafuer arfuet og en Del sig tilkøbt deris paaboende Grund, Huse og Ejendom, og en Del samme Huse, Grund og Ejendom til Tinge, førend de blefue solgte, loubundne: Thi kand bemeldte Jens Hansen og Niels Nielsen, eftersom de efter slig befunden Beskaffenhed formenes at være Selfeyere, ike tilkendes pligtig at være, mere Arbejde at gjøre, end Kongelig May's Lov dennem tilholder og for videre forskaanit være. Og bør Herredsfogedens Dom ey herudi at komme dennem til nogen Besværing, men som udømte at være.«

De to Selvejere har sikkert glædet sig over Sagens Udfald; men med deres Økonomi var det saa som saa. Her havde Herremanden den lange Ende, og længe varede det ikke, før de alligevel maatte krybe til Korset og afstaa Selvejerretten. Fredag d. 3. Febr. 1688 vidnede nemlig 8 Dannemænd paa Gørding Herredsting med deres Helgens Ed »at de hørde och saa det her i Dag for Retten fremkom Jens Hansen och hans Hustru, Karen Eskesdatter, och Niels Niel-

sen och hans Hustru, Karen Eskesdatter och bekiende och tilstod, at de med deris fri Vilje och samtlig indbydis velberaad Hou och Samtøcke fra dennem och alle deris Arfvinger och til velbemelte Niels Nielsen paa Endrupholm och hans Arfvinger haver solt, skøt och afhændit, saasom de och hermed aldelis sælger skødder och afhænder fra dennem til merbemelte Niels Nielsen och hans Arfvinger ald forn. Nørre Grisbæk Bundeskyld med Selfeyer Bønders Rett och Rettighed, saasom dennem derudi tilhører och berettiget er, nemlig enhver af dem en Fjerdepart i samme Gaard efter deris Skjøders och Adkomsters Formelning.«

Hermed var det uigenkaldelig Slut med Selvstændigheden. Vel blev baade Jens Hansen og Niels Nielsen boende paa de to Gaarde sammen med deres Hustruer og efter dem deres Børn; men i Stedet for Skøder maatte de nu nøjes med Fæstebreve, og de maatte ligesom Bønderne i de omliggende Landsbyer stille til Hoveri paa Herregaarden og erlægge den dem paalagte Landgilde. Mod Tidernes Ugunst var Kampen forgæves.

Som en talende Illustration til de sørgelige Kaar for Landboerne kan opføres to Takseringer af Godset i Grisbæk. Den første er foretaget i 1662, altsaa lige efter Svenskekrigene, den anden i 1675. Ved Takseringerne opregnes følgende Effekter:

1662: 11 Fag Salshus med Loft, nok 9 Fag Hus, 3 Fag Quisthus, 34 Fag Laadehus, nok 12 Fag Vestenhus, item 12 Fag Østenhus, Vognredskaber, Plougrredskaber, et Egeskab i Stuen, en Egeskifue (Bord), nok en Egeskifue, en liden Skifue, et gammelt Underbord, et malet Skab, en Valke, 2 Ølkar, et Dejenstrou, to Qvernstene, et Sold, en Skæppe, en Kjælske,

en Rist, 6 Segl, en gammel Hjølle, en Flødebøtte, en Streep, en Trou, en Anker, to gamle Kurve, en Sauge, en Skifue i Køkkenet, et gammelt Skab, et gammelt Landbord (Langbord?), tou gamle Stoule. Hele Gaarden vurderes efter Fradrag af Gældsposter til 384 Dl.

1675: 12 Fag Salshus, med Loft over tre Fag, tre Fang Quisthus, 10 Fag Laadehus, som alt er gammelt og broden, med noget løst Træ, som dertil skal forbruges, Vogns og Plougredskaber (gammelt och forsleet, ubrugeligt til Haabe) en liden Egeskifue i Stuen, et gammelt Underbord (forsleet og musklet) en liden gammel LandSkab af Fyr, en gammel Støcke Forklædning til en Seng, et ubrugeligt Ølkar, en Flødebøtte, to gamle Stole, en Streep, en Spand, en Øltønde, en Kjelske i Skorstenen, Sengeklæder til dagligt Brug (gammelt og forsleet til Haabe), en hjelmet Kou, en sort Kou, en sort Kvie, en rød hjelmet Stud, en sort Svin, en sort uskaaren Hest, en brun Hoppe, en gammel brun Hest. Efter Fradrag af Gælden er der et Underskud paa 121 Dalere.

Selv om den første Taksering gælder hele Gaarden og den anden kun den ene Halvgaard er Tilbagegangen slaaende. Ved den første Taksering er Gaarden ganske vist ribbet for Besætning, hvad saa godt som alle Gaarde var efter Krigen; men der var dog en vis Velstand, især paa Bygninger. Ved den anden Taksering er alt i Forfald. Med Hensyn til de tre Fag »Quisthus«, der opføres begge Steder, er der næppe Tale om det, man nu forstaaer ved Kvist. Kvist betød oprindelig noget tvedelt, noget fra Stammen udgaaende, altsaa en Vinkelbygning.

Strid mellem Grisbæk og Terpling Bymænd.

Den 23. September 1697 oplevede Skads Herreds

ting en af sine store Tingdage. Foruden samtlige Beboere i Terpling og Bolding, samt en Del fra Grisbæk — hvilke alle ved den Lejlighed fik sig en Udenherreds-Rejse — var følgende Personer tilsagt som Vidner ved en enkelt Sags Behandling: Ritmester Steensen til Lystaggergaard ved Fuldmægtig Anders Gregersen, Amtmand Jørgen Skeel Due til Sønder-schou ved samme Fuldmægtig, Herredsfoged Andreas Nielsen Saabye af Gørding Malt Herred, Hans Nielsen i Fuglsig, Dorthé Povlsdaatter i Faaborg, Anne Jensdaatter i Faaborg, Mikel Jespersen i Aarre, Bodil Jepsdaatter i Aarre, Iver Kristensen i Rodebech, Peder Lauridsen i Aalunde, Mette Hans Hansens i Jyllerup, Jens Jepsen i Gjsthede, Mads Tomsen i Opsneum, Kristen Sørensen i Fuglsig og Key Jacobsen i Grimstrup. Naar dertil kommer de otte navngivne Stokkemænd og de øvrige Retspersoner, vil man forstaa, at der den Dag har været ret livligt paa den ensomt beliggende Tinghede.

Sagen var, at Bymændene i Nørre Grisbæk var blevet uenige med Grandelaugene i Bolding og Terpling ang. Grisbæk Jorders Udstrækning mod Øst. Striden havde allerede raset en Tid. Bl. a. havde Grisbækmændene lagt Beslag paa nogle Kreaturer, som Terpling Bymænd havde ladet græsse paa de omstridte Omraader. Sagen var dengang blevet afgjort paa den Maade, at Terplingmændene i Overværelse af Herredsfogeden for Gørding Malt Herred, som var deres Husbond, og Niels Nielsen til Endrupholm havde beset Skelstenene mellem Grisbæk—Terpling og Bolding Jorder, og efter at de havde lovet aldrig mere at lade deres Fæ græsse paa de omstridte Omraader, havde de faaet Kreaturerne udleveret uden Vederlag. Dette skete d. 20. Maj samme Aar; men Striden ul-

mede stadig og nu ønskede Niels Nielsen paa Grisbækmændenes Vegne at føre et mandsstærkt Tingsvidne paa deres og hans Rettigheder.

Efter de sædvanlige Formaliteter med Stævningernes Prøvelse og Edsaflæggelse afhørtes Vidnerne. I Stedet for Dorthé Povlsdatter og Anne Jensdatter i Faaborg mødte Kristen Klausen og Frands Hermansen, begge af Hjortkjær, og vidnede under Edsaflæggelse, hvad de to sygemeldte Kvinder havde vidnet for dem. Dorthé Povlsdatters Vidne lyder som følger: »Da vandt og bekjendte hun for dem, at hun er 85 Aar gammel og kunde mindes 65 Aar og kom til Grisbæk at tjene, 3 Aar førend den første svenske Indfald her i Landet, og tiende hun der i 7 Aar derefter. Udi sidste svenske Tid og Indfald her i Landet kom hun til Grisbæk Borg at boe, og boede hun der først udi 3 Aar, og siden — nogle Aaringer derefter — udi 10 Aar. Og tilstod og bekiendte hun, at hende fuldt vitterligt var, at bemeldte Nørgrisbæk Mark er en ensom Mark paa den Øster Side for dend Eng, kaldis Borre Eng, og grønne Foerte, kaldis Borre Foerte, liggende Norden for samme Eng og strecker sig ligge langt som Engen til Øster. Og var en gammel Digge og Halgrøft der Østen for op fra Bolding Bæk og ganger til Nør og noget til Nordvest med en liden Rende. Derudi staar en Sten, noget beder til Nør og Nordvest derfra staar en stor hvid Sten udi Vester Side (af) Bolding Hvidmose, kaldis Markskieelsteen. Bemelte gamle grobe, Digge og Steene havde altid været kaldit for rette Markskieelsteene paa Østre Side Nørregrisbæk Mark og imellem Bolding Mark, og at forne Eng med den grønne Foerte og Heede der Norden ved, som kaldis Borre Eng og Borre Foerte, beliggende Østen ved Grisbækborre og

alt Vesten og Norden for gamle Digge, Grob, Rende og Skieelsteene alene hører og ligger til Nørregrisbæk, og at ingen andre hafuer nogen Fællig eller Rettighed der udi. Ydermere vandt og bekiendte hun for dem, at imidlertid hun boede udi Grisbækborre og hafde den af Grisbæk Beboere i Leje, da forundt de hende derfor at bruge formelte Eng og grønne Foerte Østen for Huset og indtil ofuenbemelte Markskieel, hvilket hun auflet og brugit med Hjølæ og River hjem til samme Huus og ellers brugte det til Græsning, og imidlertid hun tiende i Grisbæk og siden boede i Grisbækborre, da var herfra kast og ellers graven Klyene udi den Mose, kaldes Bolding Mose, som Bolding og Terpling Byers Beboere nu omtvistis.«

Alle de efterfølgende Vidner fremkom med samme Forklaring, hvorfor det ikke er nødvendigt at gengive mere af de lange Afhøringer. Der blev for Retten oplæst et skriftligt Vidnesbyrd fra Anna Frands Hansens i Lille Darum. Dette Vidnesbyrd søgte Terpling Beboeres Fuldmægtig at gøre ugyldigt, fordi det ikke var skrevet af paagældende selv, og desuden var hun nær beslægtet med en af de implicerede, idet hun var Søster til den tidligere omtalte Jens Eskesen i Grisbæk. Herredsfogeden erklærede dog Udtalelsen for gyldig.

Christen Sørensen i Fuglsig og Key Jacobsen Grimstrup bevidnede, at de havde været til Stede, da Terpling Bymænd sammen med Bolding og Grisbæk Bymænd havde beset Skelstenene, efter at deres Kreaturer var taget i Hus i Grisbæk, og at Terpling Mændene havde lovet, naar det blev begæret, at underskrive deres Overenskomst paa stemplet Papir »hvorpaa de samtlig ragte hverandre Haand med bemeltes deris Husbondes og Fuldmægtiges Overværelse.« Iøv-

rigt blev der ogsaa vidnet om Skellet mellem Bolding og Terpling. Der omtales her en Skelsten med »Grind og Flint under«. Den almindelige Fremgangsmaade var at anbringe Kul og Flint under Skelstenene, en ældgammel Tradition. H. F. Feilberg oplyser i sin Ordbog over det jyske Almuesprog, at »grindle« betyder »ildne«, hyppigst anvendt om Ildning af Jydepotter. Grind maa altsaa være det Materiale, der anvendtes, naar der skulde »grindles«, altsaa Trækul, og saa er Traditionen jo overholdt.

Niels Nielsen og hans Fæstere i Grisbæk naaede, hvad de vilde, paa den omtalte Tingdag. De fik et stærkt Tingsvidne paa deres Rettigheder over for Terpling og Bolding Bymænd. Nogle Aar senere, i 1722 var der Uenighed om Skellet mellem Nørre Grisbæk og Suderkrog. I den Retssag, som Striden foranledigede, nævnes Søren Jensen og Hans Nielsen som Fæstere af Gaardene i Nørre Grisbæk. De er vel Søner af henholdsvis Jens Hansen og Niels Nielsen, og vi har da fulgt den samme Slægt paa Gaardene gennem 100 Aar.
